

През ранното средновековие градовете изпълняват предимно военна, административна и религиозна функция. Градът представлява укрепено място, като цяло с ограничена площ, което служи за резиденция на някой граф или епископ. От XI век нататък възобновяването на търговията съживява търговската функция на градовете. Подема на градовете подпомага възходът на кралската власт и освобождаването на селяните, които ги тегли към строежите. Но разрастването им е хаотично; теснотата на улиците, купищата къщи и недостига на вода причиняват множество епидемии. Предимно дървените конструкции увеличават вероятността от пожари. Социалните различия причиняват множество брожения още във втората половина на XIII век. Градовете съдействат на селяните от околностите да се освободят от крепостничеството на сензорите, но упражнявайки притегателното си въздействие, те по – скоро експлоатират, отколкото да подпомагат селата. Често на някои градове им се отдава да се превърнат в икономически и политически център на околността, но средновековните градове – държави не предлагат формулата на бъдещето. Скоро се формира едно градско съзнание, предизвикано от чувство за превъзходство и враждебност спрямо селянина, докато средите на традиционалистите възприемат града като огнище на пороци, опасни нововъведения и гибел. Градовете са основните центрове на икономическия, художествения и интелектуален процес.

В римския свят градовете са преди всичко политически, административни и военни центрове, а чак след това - икономически. През Ранното средновековие, свити в някой ъгъл сред древните си крепостни стени, станали вече прекалено широки за тях, те запазват почти само политическата си и административна функция, при това атрофирала. По-известните градове дължат относителната си важност не толкова на присъствието на някой господар или на някой високопоставен служител, колкото на някой епископ.

Анри Пирен доказва блестящо, че средновековният град се ражда и развива благодарение именно на своята икономическа функция. Градът възниква след подновяването на търговията и е продукт на търговците. Мнимата приемственост в урбанизма през първото хилядолетие много често се разкрива от факта, че средновековният град възниква не на мястото, а близо до древното си ядро. Това е град на предградията. Впрочем дори и там, където се наблюдава приемственост, големите средновековни градове възникват на мястото на малки антични или ранносредновековни градчета. Венеция, Флоренция, Генуа, Пиза, дори Милано (незначително градче чак до XIV в., засенчвано между VII и XI век от Павия), Париж, Брюж, Ганд, Лондон, да не говорим за Хамбург или Любек, са чисто средновековни творения. С изключение на рейнските градове (Кьолн, Майнц) и особено на Рим. През Средновековието най-важните римски градове изчезват или губят своето значение.

Градовете се раждат от търговското пробуждане, както и от възхода на селското стопанство на Запада, снабдяващо все по-добре градските центрове с хранителни продукти и хора.

Важно участие в подема на градовете несъмнено взема и една категория като тази на *ministeriales* - агенти на сеньорите, най-често роби или крепостни по произход, но издигнали се повече или по-малко бързо към горните слоеве на феодалната йерархия. Най-урбанизираните области в средновековния Запад - ако оставим настрана онези, където гръко-римската, византийската или мюсюлманската традиции поставят солидни основи (Италия, Прованс, Лангедок, Испания) - очевидно са областите, докъдето достигат големите търговски пътища (Северна Италия като крайна точка на алпийските и средиземноморските пътища; Северна Германия и Фландрия, където навлиза търговията със стоки от Изтока, Североизточна Франция, където на панаирите в Шампан, особено през ХП и ХІІІ век, се срещат търговци и стоки от Севера и от Юга). Но тези области са и области с най-плодородните равнини, със стабилен прогрес, дължащ се на тригодишното редуване на посевите, с най-разпространеното използване на ралото и коня за обработване на земята. Разбира се, все още е трудно да се определи кое в тясната взаимовръзка град-село през Средновековието е причина и кое - следствие. За да се родят, градовете имат нужда от благоприятна селска среда, но с развитието си те постепенно привличат все повече земи от околността съобразно нуждите си. Като група консуматори с незначително участие в земеделското производство (всъщност във вътрешността на средновековния град няма ниви, а само градини и малки лозя, изиграли все пак немалка роля за прехраната на града), градското население трябвало да бъде изхранвано. Обработваемите земи около градовете се разширяват, добивите се увеличават, още повече, че от селското си предградие градът черпи не само хранителни припаси, но и хора. Емиграцията от селото към града между Х и ХІV век е един от най-важните феномени в християнския свят. Може да се твърди със сигурност, че градът изгражда от разнообразните социални елементи едно ново общество. Очевидно то също е част от "феодалното" общество, смята-но от някои за чисто селско. В своята цялост градът се самоопределя като сеньория: селското предградие, над което той установява своята власт от феодален тип - *ban*, - се развива едновременно със сеньорията, превръщайки се в *seigneurie banale*, сеньория, управлявана на основата на бана.

В началото, когато градът е най-вече място за размяна на стоки, търговски възел, пазар, неговата главна функция в тази област става производството. Той е една голяма работилница. И най-важното е, че в тази работилница започва разделението на труда. В селото, през Ранното средновековие, доменът дори и да отстоява някаква специализация в занаятчийските работи, е поемал всички производствени функции - и занаятчийски, и селскостопански. В славянските страни, по-точно в Полша и Чехия,

може би се среща и преходен вариант, в който, както ще видим, през X и XI век едрите собственици разпределят в обособени села различните занаятчи: коняри, ковачи, грънчари, колари, за което и до днес напомнят топонимите, например Шевче в Полша, говорещо за шиенето на ботуши. Както ги определя Александър Гейщор, "става дума за села, подчинени на херцогския кастелан и населени със занаятчи, които както и преди са задължени да се занимават със земеделие, за да си осигурят прехраната, но освен това им е възложено и производството на определена занаятчийска продукция". С развитието на градовете тази специализация достига своя връх. Занаятчиата престава да бъде селянин, а "буржоата" - земеделски собственик.

Много малко са градовете, работещи за износ: само текстилното производство в Северозападна Европа, особено във Фландрия и в Северна Италия, достига с продукцията от луксозни и полулуксозни платове, като фино сукно и коприна, почти до размерите на истинска индустрия, стимулирайки и съпътстващите производства, например отглеждането на багрилни растения, между които сърницата и синилничето, като последното е предпочитано от XIII век нататък.

Градовете играят също така и ролята на възлови пунктове за търговски обмен. Дълго време търговията е подхранвана само от луксозните стоки (тъкани, оцветители, подправки) или от продуктите от първа необходимост (сол). Стоките с голямо тегло (зърно, дървен материал) навлизат бавно в едрата търговия. За да се осигури тази търговия, са достатъчни няколко пазара и примитивните операции - в частност паричният обмен, - които я обслужват. През XII и XIII век главният център са панаирите в Шампан. Появяват се пристанищата и градовете на Италия и Северна Германия. Италианците - венецианците, генуезците, пизанците, миланците, сиенците, жителите на Амалфи, Асти, а скоро след това и флорентинците - действат по-вече или по-малко изолирано, в рамките на своите градове, както и гражданите на Амиен и Арас, докато на север една голяма търговска конфедерация бързо набира политическа мощ и завладява обширни търговски пространства: това е Ханзата. Появата ѝ може да се фиксира със сключването през 1161 г. под егидата на Хенрих Лъв на мира между германци и готландци, от който се ражда общността на свободните германски търговци, търгуващи с Готланд.

В края на XIII век тя разпространява своето влияние от Фландрия и Англия до Северна Русия.

Скромната средновековна търговия, ограничена през Ранното средновековие до речните пътища, между X и XIV век започва бавно да се развива по сухоzemните

пътища, за да се устреми от Александрия до Рига по Средиземно море, Атлантическия океан, през Ламанш, Северно море до Балтика и да подготви търговската експанзия на съвременна Европа.

Опряна върху градовете, зараждащата се едра търговия благоприятства появата на да други феномена от първостепенно значение.

Създавайки отдалечени фактории, тя допълва експанзията на средновековния християнски свят, В Средиземноморието генуезката и венецианската експанзии надхвърлят рамките на една търговска колонизация. Венецианците, кои-то получават все по-големи привилегии от императорите в Константинопол (в 992 г. и 1082 г.), основават след Четвъртия кръстоносен поход (1204 г.) същинска колониална империя по адриатическото крайбрежие, в Крит, на йонийските и егейските острови (по-точно в Негропонт, т.е. в Евбея). През XIV и XV век тя обхваща още Корфу и Кипър. Генуезците установяват своите фактории в Мала Азия (Фокида, голям производител на стипца - основен химически препарат за текстилното производство) и по северното Черноморие (Кафа) - това са важни центрове за набавяне на хранителни стоки и хора (домашни роби от двата пола).

На север Ханзата създава своите търговски фактории в християнските земи - в Брюж, Лондон, Берген, Стокхолм (основана в 1251 г.), а също така и на езическите (Рига, 1201 г.) и православни територии (Новгород). Търговската колонизация ускорява придвижването на изток на германските колонизатори, граждани и селяни; понякога с мирни средства, понякога с оръжие те си извоюват привилегии, които освен икономическите изгоди им осигуряват истинско етническо превъзходство.

Не по-малък е отпечатъкът на града и върху интелектуалния и художествен живот.

През XII век градските училища изпреварват решително манастирските. Произлезли от епископалните училища, новите училищни центрове, благодарение на своите програми и методи, на набирането на преподавателите и учениците, стават самостоятелни. Схолостиката е дъщеря на градовете. Тя се възцарява в новите институции - университетите, интелектуалните корпорации. Ученето и преподаването се превръщат в занаят, в една от многобройните дейности, определили се в градския живот. Университетите са корпорации от преподаватели и студенти, със своите разновидности и нюанси - от Болоня, където царуват студентите, до Париж, където доминират

препо-давателите.

Развитие на френските градове

През X — XI в. в резултат от по-нататъшното развитие на производителните сили, обусловили отделянето на занаятите от селското стопан-ство, във Франция възникнали градовете. Една част от тях разцъфтели върху основата на стари римски среди-ща — Париж, Бордо, Тулуза, Лион, Марсилия, Нарбо-на, Ним, Пуатие, Руан, Орлеан, Реймс и др. Друга част били нови градски центрове. И в двата случая те стана-ли средища на занаятчийска и търговска дейност.

Занаятите във Франция се развивали динамично. В края на XIII в. в Париж вече имало около 300 различни занаяти. През XIII в. в Амиен те наброявали около 300 различни занаяти, в Абевил — 64, в Сен Кантен — 56. В другите градове професиите варирали от 70 до 80. Важ-на роля в икономическия живот започнали да играят мелничарите, хлебарите, строителите, сарачите, злата-рите, кожарите, коларите, металиците, книговезците, дърводелците, текстилците и др.

Във Франция цеховата организация била изградена върху сравнително по-свободни начала, отколкото в Гер-мания. Ако се съди по данните, съдържащи се в „Книга на занаятите“ от Етиен Боало, съставена в 1268 г., по това време функционирали към 120 занаятчийски кор-порации, включващи около 5500 цехови майстори. При-ведените данни свидетелстват за сравнително голяма ди-ференциация в профилирането на занаятите.

Френските търговци из-насяли пшеница, вино, вълна и др. Вината от Шампан и Бургундия намирали добър прием в Англия, Фламандия, а също и в страните на Северна Европа и Близкия

изток.

Оживили се панаирите, привличащи търговци от близки и далечни страни. В средата на

XIII в. се наложили панаирите в Шампан и по-специално в Труа, Ври, Вар, Лан и др., където пристигали търговци от италианските градове и Фландрия. Френски търговци продавали платна, кожи, зърнени храни, добитък, вина и пр., италиански — източни стоки, предмети на лукса, фландърски — вълнени платове, а немски — металически изделия, вино, кожи и др. В резултат от развитието на занаятите и търговията разцъфтели стоково-паричните отношения. Това довело до т.нар. комутация, изразяваща се в замяната на натуралната рента с парична.

Отношенията във френското село се свързали с пазара: селяните снабдявали гражданите с хранителни продукти, а занаятчиите с различни суровини. От своя страна сеньорите, водещи разточителен начин на живот, се нуждаели от повече пари, поради което принуждавали зависимите селяни да плащат данъците в пари.

В своето развитие градовете в различните части на Франция придобили известни своеобразия. Градовете в Южна Франция — Тулуза, Бордо, Монпелие, Нарбона, Ним, Марсилия и др. запазили определени римски муниципални традиции и извоювали самостоятелно управление било по пътя на въоръжената борба, бяло чрез паричен откуп от сеньорите. Те се включили в транзитната търговия с Леванта и дали тласък на развитието на сукненото производство и оживен обмен с други стоки. Градовете в Северна Франция — Арас, Бове, Амиен, Нуайон, Лан, Реймс и др. също водили упорити борби срещу пречките, които забавяли тяхното икономическо развитие.

Както южните, тъй северните градове повели борба

срещу сеньорите за самоуправление и свобода. Въстанията им започнали в края на XI и началото на XIII в., но завършвали с различен резултат. Гражданите на Камбре, Сен Кантен, Арас, Амиен, Сен Рике, Корби, Нуайон, Суасон, Лан, Бове, Сан лис, Реймс и др. успели да извоюват победа над управниците. Правата, за които се борели, били отразени с специални „харти на свободите“, дадени от сеньорите и утвърдени от краля.

През средновековието града поема ролята на водач. Той е една голяма работилница. И най-важното е, че в тази работилница започва разделението на труда. Градовете се раждат от търговското пробуждане, както и от възхода на селското стопанство на Запада. През средновековието градовете се раждат от търговското пробуждане, както и от възхода на селското стопанство на Запада.

